

POLJA

GODINA I BROJ 1
JANUAR
1956
NOVI SAD
Cena 20 dinara

MESEČNIK ZA KULTURU I UMETNOST

JEDNA UMETNOST ZOVE U POMOĆ

Branko V. Radičević je na ledjima doneo u Beograd nekoliko primitivnih seoskih spomenika koje je pronalazio po zapuštenim seoskim grobljima. Pokazao ih je beogradskim umetnicima. Pisao je o njima u „Knji-

ževnim novinama“ i „Dugi“. Čak je i švajcarski časopis „Grafis“, koji se štampa na nekoliko jezika objavio materijal koji je on prikupio. Etnografski muzej u Beogradu takodje se zainteresovao za spomenike. Orga-

nizovao je izložbu seljačke plastike koja će biti otvorena godinu dana. Zamolili smo B. V. Radičevića da nam napiše članak o seoskim spomenicima i on nam je poslao ovaj napis. (Strana deveta)

PESNIČKI JEZIK

DR. MILIVOJ PAVLOVIĆ

Osim svoje izražajne vrednosti i komunikativne socijalne uloge sporazumevanja, jezik ima i nešto drugo: vrednost umetničkog sredstva izražaja i vrednost same umetničke manifestacije. Govorna fonaciona sredstva slu-

že i izražaju emocionalnih i afektnih stanja ne samo u običnom svakodnevnom životu nego i u vokalnoj muzici i u recitovanju, pored toga što jezičke mogućnosti čine osnovu umetničkih književnih dela i estetskog slikanja i uobličavanja.

Na estetiku jezika obraćalo se dosta pažnje u svetskoj nauci poslednjih decenija. Delo Benedeta Kroče *Estetica come scienza dell'espressione e*

linguistica generale imalo je da odredi filozofski odnos lingvistike prema estetici. Kročeovo učenje, na simplifikovan način i generalisano, prikazuje jezik kao emanaciju umetničkog stvaranja: filozofija jezika i filozofija umetnosti se identifikuju — »Na izvesnoj visini naučne obrade moraće lingvistika, ukoliko je filozofija, da se izgubi u estetici i ona se uistini u

(Nastavak na drugoj strani)

Priča o starom spomeniku

JEDNA UMETNOST ZOVE U POMOĆ

Pored drumca, u jarku — spomenik. Vojnik Vukašin na mrtvoj straži stoji. Sto godina nije se pomakao... Stoji. Postoji. Putniče! Namerniče! Odeća mu od lisajeva — pa žuta. Iz ramena nikle zelene travke. Kamen je trošan, ospa se pod rukom. Spomenik je naheren. Može da se prelomi u pasu. Okolo — Sumadija, Livada, pa brežuljak. Grm na vrh brda. I ja, kad izgovaram reč: grm, osećam da mi glas prelazi iz barikada u bas. Da li bi grm bio grm, da li bi dobio pravu predstavku o njemu kada bi ga opevao tekot? Sumadija — živica kao beskrajno kolo. Sena potsećaju na gajdaše. Vukašin je sam. Oženio se a ženu nije ni tako. Bile su to one teške godine posle Prvog srpskog ustanka. A kad su bile lake. Posle kog rata nije opet došao rat? Posle kog rata neće opet doći rat? Posle bitke na Javoru koja sve bitke nije

došla. Bile su one teške godine. Prvo Balkanski, pa onda Svetski rat, Vukašin je zaboravio, kao što zaboravljaju svi mladi, da je vreme veliki nepravnik. Žene su pevale: Koza rogom ne ore, treći poziv ne more. A treće pozivci su gladili dugačke, prosečne brkove i odgovarali opanskim podmičivanjem: Na oru se doline bez staroga voline. (I sve to stajalo je na spomenicima. A to je atar iznad života i smrti) Pa su i trećepozivci otišli. Ostali su starci, žene i deca. Nesposobnost je palo na rečka sela Sumadije. Stizale su vesti o pogibijama.

— Vreme sve ismejalo — kaže starac bez brade. (Godina 1954.)

— A šta je to — vreme? — pita mladić s bradom. (Vreme sadašnjel)

— Došla sam da Ti naredim da kak-žeš: zbogom svete! — govorila je smrt samrtniku i samrtnik je razumeo,

— Čekaj kad ostanesh bez brade. (reče starac.)

»Ne šidjaju naši brkovi kao nekad — navise. Sedamdeseta protedi i brkove...«

— Zato si ti bez brade! — reče brada.

Ali bilo je neveselo. (vreme sadašnjel)

Stizale su vesti o pogibijama. A na mestu gde sada Vukašin na mrtvoj straži stoji, tekla je voda jarkom. Više jarka plavila se šljiva ranka. Pod šljivom je sedela Vukašinova Vukosava. Ona je čekala hromog Grdana. I kikotala sa vetrom. Plastovi su nadi-mali obraze. Živice povele ludo letnje kolo. Grdan je dolazio nadmoćan i gord. Grdan je počeo da se pravi važan. Jer on je sam. On je jedini u selu. Nekada poslednji, i gore: peta nula šta poslednjeg, sada je podigao glavu, jer on je prvi i nezamenljiv. I nije važno što se travi vuče njegova osušena noga. Nije važno što se postaja drvenim stapom. I ništa ne smeta što deca viču za njim: Grdan! Grdan! On je najvažniji.

Starac bez brade gurnuo je mladića: — Vukašin je moj stric.

Mladić je očistio pantalone od cagja, jer oparaka ga uprljao.

— Ja znam jedan takav spomenik: Moj ujak ga preneo s livade i napravio stepenice za novu zgradu...

Starcu je bilo neprijatno, pa se namrštilo.

Mladić je to izgovorio bezazleno i nije razumeo zašto se starac mršti. Mladić nije mislio ništa rđavo. Jer mladić nije znao. On je opet pogledao svoje pantalone od cagja. Bio je zadovoljan što se vozi u autobusu. Autobus je stajao na raskaljanom drumu. Sofer je baratao oko motora. Sofer je bio ljut. Posvao je mašinu. Posvao je bogu i svece i izlokane drumove. Mladić je imao dugačke zulufo. On je izvadio ogledalo. Na poledjini ogledala gola žena. Mladić se ogledao u malom ogledalu. On više nije ni primećivao starca.

I tako, bilo je još neveselije.

Grdan je pitao: — Raduješ li se što sam došao?

Ona je začutala. Čula se voda u jarku.

— Mogao sam i da ne dodjem... Zvala me Mikailova Ruža...

Kukavica je zakukala u šumi.

— Mikailova Ruža je najlepša žena u selu. Zvala me da dodjem kod plastu...

Kikotala je voda. I ništa — jer je ona čutala.

Grdan je počeo da se ljuti: — Otići ću do plastu, jer ti si nezahvalna.

Ona se skupila. Podvukla noge pod pregaču. A grudi joj nadošle. Htela bi i grudi da podvuče.

Grdan je grickao slamku: — Zašto si me zvala kad čutiš?

Htela je i glavu da sakrije. Htela je da potone.

— Pa, dobro, ja idem Ruži.

Nije se dizao Grdan. (Vreme prošlost) Skočila je i udarila ga po glavi. On

je ležao. Još jednom po glavi. Poku-šao je da se dignu. Ali, opet, po glavi. Jaukao je, jer je udarala po glavi. Po glavi. Sve po glavi. I on se uplašio: uteraće ga u krčinjak. Migoljio se, ali udarci su padali po glavi. Molio je, ali ona je tukla — po glavi. Samo po glavi. A šake teške i krupne. I ona nije po glavi. Po nosu, po usnama, po temenu, po rubima. Udara, udara — po glavi. I teško diše. I ništa ne govori. Šturila se u svoje dvorište. Uvukla se u vajat, pogledala po krevetu. Kidala je sa sebe haljine. Tukla svoje telo. I jecala je, jer je mlada. Srbijo, kako je teško biti mlada, biti sama. Ljudi na vojsci. Ratuje ljuta Srbija. Ostali grdan. Sami škari. Pa sve pusto, pa sve belo do nevida... Na kućama su osvahnjivali crni barjaci.

Starac se s tužom setio svoga brata: — Ja ne znam ko sve nije pošnuo!

Starac ima suve oči, a mladić se zagledao u harmoniku na harmonikaševim jednjem.

— Livadu bih dao za harmoniku! — reče mladić.

Starac je podigao, jer su mu se ukočila ledja. Slučajno je opačkom gurnuo mladića. Mladić ga prekorom pogledao. Opet je čistio svoje pantalone od cagja. Gledao je harmonikaševu harmoniku.

— Hajde, zasviraj malo, zamolio je mladić harmonikaša.

Harmonikaš je tražio novac: — Daj sto dinara!

— Nemam, ali dela onako, od srca.

Sofer je psovao putire, ikone, svete sasude i ripide.

Harmonikaš nije pristajao.

— Sumadijo, rođni kraju... to kad bi zapevao, moli mladić.

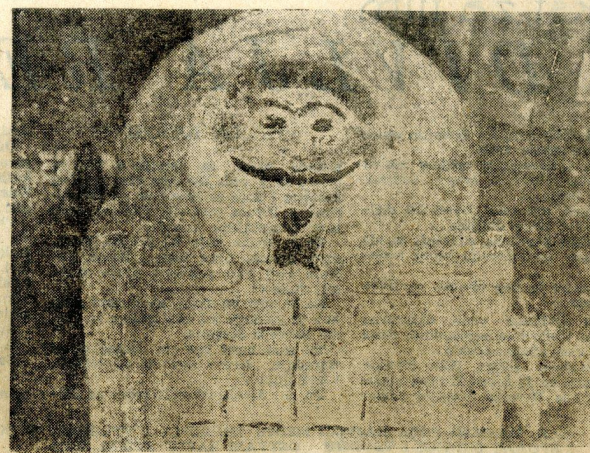
— Daj stotku! — neumoljiv je harmonikaš. (vreme sadašnjel)

A starac nikako da se namesti. On je mislio na groblje. I nije mogao da se namesti. Jer groblja dozivaju. Sarena seoska groblja. Više krstaka motke. Na motkama vesele zastave. Sa kame-na dozivaju slova: Stoj, postoj, ovde ježiš i starac svakoga razlikuje po glasu. Sarti — kao svadba. Sarega! — Pogibošo, reče starac, u tudini.

Žene su uprezale krave u kola. Iza sto brda i planina nalazila su se groblja najmilijih. Iste su polako, zavijene u crvene šalove, podrtađene crnim šamijama. Stizale su iznemogle, potlomljene. Tražile su ih po kravim razbojštima... A nekad je njihova zapovka potsećala na pesmu. Prava pesma je i tuga i veselje, — sve što nije jedino. Kamenorezac je imao pune ruke posla. O, koliko je posla imao taj seoski kamenorezac...

Mlade žene uprele su u plugove. A zemlja crna, tvrda. Ramena im ogulila. Mlade žene polako su sašle. Srbija je ratovala. Žene su uveće pevale one otegnute, tužne pesme ili su pevale — plak. Dozivale su nekog dalekog. Celušivale su u nećim tišinama da li to tubnje topovi iza planina? Izlazile su na pragove. A kosu im raspletene. Ne-moćne, same, popadale od tereta, popa-

Bran o V. Radičević

dale od nemirne krvi, noktima su grdile svoja lica. Nisu više mlade bile mlade. Bile su kao i zemlja, crne, spečene. A ruke ne ženske ruke, već teške, sa prstima spletenim u čvorove.

Stizu vesti o pogibijama. Uvrh sela zapevka. Više dovatka — crn barjak.

U polju žene ne liče na žene, već na nisko žbunje koje su nemilosrdni vetrovi povili.

Jednoga dana u Vukašinovu kuću potrese vest: »Pogibe Vukašini! Vuko-sava užute. A stari otac uputi se u Zabrdje. Stize pred noć kod seoskog kamenorezaca.

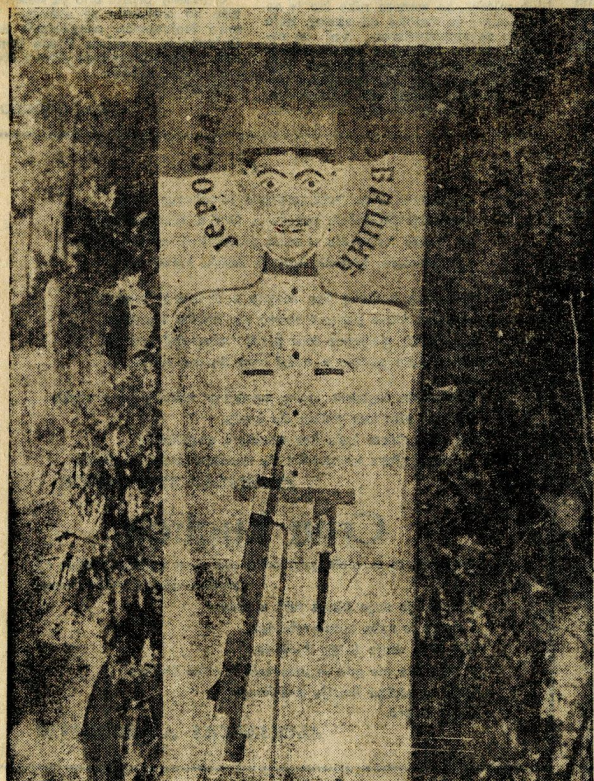
— Za Vukašina, mog jedinca, izradi spomenik! — reče otac.

Prenoćio je kod Vuka. Duga noć. Tamna noć. Hući potok. Krešti sovu-ljaga. Vuk čuti, ne spava. Otac čuti, ne spava. Vuk se napunio prijateljevih suza. Vuk se pokupio tudjih nesreća. Digao bi spomenik do neba. I sam Vuk ima decu na ratištu. Vuk čeka da i njegova vesti o pogibiji posete. Čuti Vuk, ne spava i kupi tudje suze. A kad je svanulo, otišao je u majdan. Tražio je kamen za vojnika Vukašina.

»Stoj, postoj, putniče, namerniče! — nevestom rukom klesao je Vuk slova. Kamen je sipak, a ruka podrhtava. Kriva su slova. Ali ta slova viču. Ni-jedna slova tako snažno ne viču. Vuk je od kukute napravio žutu boju. Od zove je napravio crnu. Tražio je trave za crvenu i žutu: Čekićem i diletom rezao je vojničovo lice u kamenu. Bile su to tuđne brazde, krive i izlomljene. Rodio se stravično lice. Sa puškom. Okruglih, nezavreženih očiju, lice pret-nja, lice strah, lice bol, lice nedokučivo i živo. Takav crtež mogla je još da izmisli samo dečja mašta. Jer deci, kad su sama, a noć je, rastu oči od straha. Tada ona vide neobične likove, tada deca slušaju najstrašnije šumove i sil-ke postaju iskrivljene, izdužene, pre-lomljene kao u krivom ogledalu. A to Vuk nigde nije video. On je u sebi otkrio takvu stravu. Bez proporcija, daleko od logike, lik u kamenu počeo je da živi nekim svojim nezavisnim životom: kao grm na bregu, kao sira-šilo u pšenici. Taj čudni lik s šajka-

dom natučenom na oči izišao je pred drumove, stao je da doziva putnike, da plaši decu i preti živima, i da se hvatila svoji svojim junaštvom i nesre-ćom. Seljak kamenorezac nije ni slutio da krivim linijama i običnim bojama peva i slavi Srbiju, da on kao Višnjic uz gusle, plače Srbiju. Kao Filip — boli Srbiju. Kao Višnjic pesmom. Ali stravičnije, šumovite i svadbenje. Tamna je ta zemlja Srbija. I samo tama mogla je da iskrivi linije, da kuka kriva slova koja viču. I ta tama digla se do prave umetničke visine. Vrtoglavo se digla. Ali uzaludno. Jer je niko ne pominje. Jer je niko ne istražuje. Pa ona kopni, sama od sebe nestaje. Jer kiše liju, kiše spiraju boje, riju licem vade oči. Čovek uklesan u kamenu zaustavlja volovska kola. Izlaze žene, celivaju njegovo rame i pale žutu zastavicu u travu. Čovek u ka-menu zaustavlja je konjanika. On skida kapu vojniku Vukašinu, konjanik pozdravlja zemlju Srbiju. Konjanik od-lazi a slova viču za njim, slova opom-nju: »Stoj, postoj, putniče, namerniče! Jer ginulo se mnogo. Vukašin nije jedini. Svad su groblja, pored drumo-va, na brdima, u stranama, kraj šli-vika, ukras obala, na dnu reke i mora. Stoje oni, srpski vojnici, stoje na mrtvoj straži. Pričaju kriva slova kratke životopise: Živeli Vukašin i Vukosava, pa dodje rat... Živeli Sto-jašin i Stojacka, ali rat naiđe... Živeli Momir i Mileva, živeći u slozi i ljubavi, ali rat... Prolazili Turci, harali Bu-gari, vesala Austrija. Žene upregnute u plugove. Nemac najbilen na baljonet. Jurlišao opanak »Nosevi« se zaplitati u bodljikave žice. Kosio tifus. Stotine u jednoj ruci. Stoj, postoj... Borili se, hrbato. Za Srbiju dadoše mladane živote. Borac II puka Moravске divi-zije. Hajduk umro u pristupu vlasti. Otišao po kosti pa i ona ostavila kosti. Otišao po kosti, pa i on ostavio kosti. Puna kola kostiju doterao unok Milo-rad. Stoj, postoj, počuj, roče, polako! Sedni u travu, odmori se malo. I pročitaj ova tužna slova. Pomeci se ime a srpskog vojnika.

(Nastavak na jedanaestoj strani)

Tražeci željeni odmor, a sada već izborna starica preživljava svoje rođenje

Nošen mirnom vodom vodenički točak se okretao lagano... Tu nema više gorostasnih kanjona, ni besomučnih voda... Divlja reka se smirila,

Milodrag Milošević asistent režije u filmu »Divlja reka«

na sastavcima Pive i Tare... Spremajući svoj završetak u nadržima Save svoje starije druge...

Ali to nije njen kraj...

JER...

ONA VEČNO UMIRE I VEČNO SE RADJA.

Mladi filmski reditelj Nikola Radošević iz Beograda završava ovih dana svoj deseti dokumentarni film. Njegovi poznatiji filmovi su: »Sevojna«, »Svetli putevi«, »Još jedno selo«, »Novkabel« i drugi. Zanimljivo je da za sve svoje filmove Radošević napisao i scenario. Sada, kako smo obavesteni ovaj mladi reditelj se priprema za svoj debi na igranom filmu (u zajednici sa Svetislavom Jesićem iz Novog Sada piše scenario za film »Pobuna u Elemiru«, čija će se radnja odvijati u Vojvodini).

Donosimo Radoševićev tekst iz njegovog poslednjeg filma »Divlja reka« koji upravo završava za studio film u Sarajevu.

Znam te bolje od svojih cipela
sa izlizanim potpeticama,
a koračala bih kroz oluju tvoje
prošlosti.

Možda bih našla nadu proleća
u sumornoj kori septembra!?
Možda bi već davno iskidana jedra
poletela novom snagom!

Tišina, čutanje, nemo je...

ARSENOV RADMILA

(Nastavak sa devete strane)

I ja slušam ove hrapave glasove. Šumadija-živice vode kolo. I moj glas postaje tanji kad kažem — živica. Zvonko pukne jezik kad izgovorim — čokot. Živica debelih i tankih reči. Ima tamnih glasova. Ima svetlih suglasnika.

Vukašin se naherio pored puta.

Vukašin — to samo može bariton da izgovori.

Skinuo sam kapu.

A starac reče:

— Vukosava umre kao devojka. Ostala je nedirnuta.

Učuta starac.

Harmonikaš razveza. Mladić je otvorio usta da bi ga dalje čuo.

— Vozi za Čačak! — odahnulo čovek u šubari.

Podjoše kola niz razlokani drum.

Šofer naredi pesmu, jer šofer je komandant autobusa: »Blago majci koja ima kćeri, njenu kuću čuvaju šoferi!«

A Vukašin ostade na mrtvoj straži. Dva čudna oka. Dva nakostrešena brka. Pored njega puška. A noge u stavu mirno. Pa kiše liju i zavijaju vetrovi,

spuštaju se mećave na selo. Vukašin stoji i doziva: »Stoj, postoj, putniče, namerniče, ovde leže kosti Vukašina Strajinića, pežaka II puka, I čete, III desetine, koji pogibe junačkom smrću na Bregalnici, tri noći nije iz rova izdijio, ništa ijo, ništa pijo, od gladi je još u maršu dva opanka u loncu skuvao i izijo, za sobom je ostavio vernu ljubav Vukosavu, neljubljenu, negrljenu, koja precrče od žalosti, ostavio stare roditelje i kuću da se na njoj celog veka crni barjak vije, ljubav svoju nije ni poljubio, samo je opanke na bode noge obuko, u grad se odvuko, a odatle ode vojska na granicu, prva borba na čuviku ne pogubi našu diku, druga borba u vrbiku, rana stiže našu diku, dve rane zadobijo, jedna peče više kuka, a od druge klonu ruka. Mlad je bijo pa je rane prebolijo. Al u trećem boju pade... To je bilo devetnaestog juna devet sto i trinaeste godine kad Srbija ratova s Bugarima... Spomenik pisao Vuk iz Zabrđja, sav u suzama, jer i njegova deca padoše na bojištu.«

BRANKO V. RADIČEVIĆ

